

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת אמר, תשע"ב
מספר 965מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הקדושה בתחומי המוסר והדת יאיר ברקאי

פרשתנו פותחת בקדושת הכוהנים (כא ו-ח):
קדושים יהיו לא-להיהם ולא יחללו שם א-להיהם כי את אשי ה' לחם א-להיהם הם מקריבם והיו קדושים.

אשה זנה ונחלה לא יקחו ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי קדוש הוא לא-להיו. וקדושתו כי את לחם א-להיה הוא מקריב קדוש יהיה לך כי קדוש אני ה' מקדשכם. כבר לימדונו חז"ל שהקדושה נקנית על ידי פרישות ויהיבדלות; כשם שקדושת עם ישראל באה לו בהיותו מובדל משאר העמים ומצווה לא ללכת באורחותיהם, כך כל אחד בישראל מצווה לפרוש מהעבירות ולקיים את המצוות כדי להתקדש.¹ מעל קדושת היחיד קיימת קדושה גבוהה ממנה – קדושת הכוהנים, ובדרגה הגבוהה של הקדושה נמצא הכוהן הגדול. אמנם מן הפסוק "ואתם תהיו לי ממלכת פהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל" (שם יט: ו) עולה שכל העם בחזקת כוהנים,² אך במכילתא (יתרו, מס' דבחדש פרשה ב ד"ה ואתם תהיו) נאמר: "מכאן אמרו ראוין היו כל ישראל לאכל בקדשים עד שלא עשו העגל, משעשו העגל נטלו מהם ונתנו לכהנים". כלומר פוטנציאל הקדושה היה קיים בעם כ"עם סגולה", אלא שבעטיו של חטא העגל התייחדו בה רק הכוהנים. קבלת הקדושה היא זכות גדולה שאדם זוכה בה רק אם הוא עמל על קיומה כל ימיו, כמתבקש מהציווי הכולל: "קדושים תהיו" (וי' יט: ב), ומהפסוק שבפרשתנו המתייחס לכוהנים: "קדושים יהיו לא-להיהם ולא יחללו שם א-להיהם כי את אשי ה' לחם א-להיהם הם מקריבם והיו קדושים", דהיינו הקדושה מתקיימת במי שאינו מחלל את שם ה' ומשמר ומטפח את הקדושה שבתוכו על ידי קיום המצוות.

שמירת הקדושה בעם ישראל בכלל ואצל הכוהנים בפרט היא אתגר מוסרי בדרגה גבוהה. לא פעם

* ד"ר יאיר ברקאי הוא ראש מכילת ליפשיץ, המכללה האקדמית הדתית למורים בירושלים.

¹ במאמרים קודמים, נדונה השאלה אם ה"קדושה" ביהדות היא מושג מוסרי או דתי, והוסקה המסקנה שהתשובה היא: שניהם במובן חדשני המיוחד ליהדות, שמתחילת הדרך הדגישה את "הדתיות של המוסר". כלומר יש להעריך מאוד את ערכי המוסר (צדק, משפט, חסד, רחמים וכו') משום שהם "דרכי ה'"; לא רק משום שה' רוצה שבני אדם ילכו בהם אלא גם משום שאלה דרכים שה' עצמו הולך בהן. כביכול הן חלק מ"האישיות" של אלוקים גם אם הן לא ניתנות להבנה בקרב בני אדם. ראו ש' ספירו, "קדושה: מושג מוסרי או דתי", דף מספר 912, ואף למ' בן-ישר במאמרו "קדושים תהיו" (באותו דף), מסקנות דומות. עיינו גם בדברי י"ש ליכט, ערך "קדושה", אנציקלופדיה מקראית, כרך ז, עמ' 56. על קדושת הא-ל הוא כותב: "אפשר לסכם ולומר שאין קדושת הא-ל ניכרת בהנהגתו והשגחתו הרגילות והמסתברות, הדומות להנהגה והשגחה אנושית. היא ניכרת דווקא כשהאדם נוכח לדעת עד כמה שונות דרכי הא-ל מדרכיו".

² רש"ר הירש על אתר מפרש: "כל אחד ואחד מכם יהיה 'כהן' על-ידי שיקבל עליו... עול מלכות שמים ויגשמו".

מתנסה האדם במצבים קשים שבהם קיימת התנגשות של ערכים, וההכרעה מורכבת מאוד.³ להלן נדגים דברינו:

לפני שנים מספר התפרסם בעיתונות מקרה של אשת כוהן שנאנסה, ופוסקי ההלכה קבעו שעל הבעל הכוהן לגרש את אשתו.⁴ התעוררה אז סערה גדולה, שכן אותה אישה אומללה עברה טראומה קשה שלא באשמתה, ובעקבות הפסיקה הזו תיאלץ לעבור טראומה נוספת. היא רצתה להמשיך לחיות עם בעלה וילדיה, אך ההלכה לא אפשרה לה זאת. והצד הרגשי זועק: הייתכן?! האם איננו מצווים בהתחשבות באומללה שנענשה על ידי אדם אכזר ועתה נתאכזר אליה פעם נוספת ונענישה מתוקף חוק משמים? האם קדושת הייחוס הכוהני נעלה משמירת כבוד האדם?! בסופו של דבר התברר שלא היו דברים מעולם, אך השאלה קיימת. ככלל קונפליקט, ההכרעה לצד ערך אחד באה אגב פגיעה בערך אחר. אכן, רק אדם שבחר בערך הקדושה כחוק אלוקי העומד מעל כל ערך אנושי, אף שאינו מתיישב לכאורה עם הנורמות החברתיות שהוא מוגל בהן, יכול לקבל הכרעה הלכתית כזאת. כאמור, הכוהן הגדול מצווה על קדושה בדרגה גבוהה יותר. אך בגלל הקושי הרב לחתור לכך, מצווה החברה לסייע בידו. יש יחס הדדי בין הכוהן הגדול לעם: הוא משרת ה' כנציג העם, והוא נציג ה' בהאצלת קדושתו על העם. הסיפור שלהלן מדגים זאת (תוספתא מסכת יומא (כפורים) (ליברמן) פרק א הלכה ו):

מצות כהן גדול להיות גדול מאחיו בנוי בכח בעשר בחכמה ובמראה. אין לו, מניין שיגדלוהו אחיו? שנאמר: "וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאָחָיו" (כא:י) – שיגדלוהו אחיו. אמרו עליו, על פנחס איש חבתה, שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו אחריו גזברין ואמרכלין מצאוהו כשהוא חוצב, ומילאו עליו את המחצב דינרי זהב.

התוספתא מתארת מצב שבו נבחר הכוהן הגדול מתוך כל הכוהנים על ידי גורל, מה שאין כן בתקופות מאוחרות (כגון תקופת ינאי המלך), שבהן נקנתה הכהונה הגדולה בכסף. מכיוון שהוא אמור להיות "הגדול מאחיו" גם בעושר, דאגו הממונים להעשירו בממון הציבור. יש להניח שבפנחס איש חבתה היו כל שאר התכונות הנדרשות לכוהן הגדול כמפורט לעיל, שאם לא כן לא היה עולה בגורל, ולפיכך השלימו הממונים את החסר. ייתכן שפנחס לא העלה בדעתו שייבחר לכהונה משום שידע שחסרה לו תכונת העושר, והסיפור הובא לבית המדרש על מנת להביע את התנגדות החכמים לקביעה שרק כוהנים בעלי ממון פרטי יוכלו לשמש בכהונה הגדולה, כי את המגרעת הזאת ביד החברה לתקן, שלא כשאר התכונות האחרות הנזכרות בתוספתא.

הסיפור שלהלן מדגים היטב את השוני בין שני סוגים של כוהנים גדולים (יומא עא: בתרגום):⁵ מעשה בכהן גדול שיצא, והיו מתלווים כל העולם עמו. ראו את שמעיה ואבטליון, עזבוהו והלכו אחריהם. באו ונתנו לו שלום, אמרו לו: יבוא בן אהרון לשלום. אמר להם: יבואו בני עממים לשלום. אמרו לו: יבואו בני עממים לשלום, שעושים מעשה אהרון ואל יבוא בן אהרון לשלום, שאינו עושה מעשה אהרון.

אחד הקשיים של הכוהנים הגדולים היה הצורך להתמודד עם רגש הגאווה שהתפתח בהם בעקבות מעמדם הרם. המראה החיצוני של הכוהן הגדול היה מרהיב ובוודאי השפיע על הציבור, אך לעתים גם הרחיב את לבו של הכוהן עצמו, בייחוד כאשר יצא בשלום מקודש הקודשים וסיים בהצלחה את העבודה המפרכת של יום הכיפורים. בדרכו לביתו ליווה אותו קהל רב.

בסיפורנו, מול הכוהן הגדול צעדו שמעיה ואבטליון, גדולי הדור, והקהל עזב את הכוהן הגדול ופנה להקביל את פניהם. הכוהן הגדול אמור היה להבין שהקהל אינו מבקש לפגוע בו אלא לכבד את המנהיגים הרוחניים. הם היו ראויים לכבוד בגלל גדולתם בתורה, שגם הוא מחויב בה, ואכן שבו המנהיגים עם הקהל אל הכוהן הגדול ובירכוהו לשלום כ"בן אהרון", שאמור לאהוב את השלום ואת הבריות. אך הוא לא התגבר על גאוותו ונפגע, ואף עלב במנהיגים כשכינה אותם "בני עממים", כלומר בעלי ייחוס נמוך. רש"י על אתר מפרש: "לשון גנאי הוא, לפי שבאו מבני בניו של סנחריב, כדאמרינן

³ עיינו א' שגיאי וד' סטטמן, יהדות: בין דת למוסר, רמת גן 1996.

⁴ עיינו בדברי ג' חזות ומ' אברהם בספרם מידה טובה, כפר חסידים תשס"ו, עמ' 115-117.

⁵ לפי כת"י מינכן 6 ולא לפי נוסח הדפוס, בהמלצת מו"ר פרופ' י' פרנקל. ראו הערותיו וניתוח הסיפור בספרו: סיפור האגדה – אחדות של תוכן וצורה, ת"א 2001, עמ' 305-308, ועיינו בניתוח הסיפור על הגוי שביקש להתגייר על מנת שישמוהו כוהן גדול, שם, עמ' 206-302. כמו כן ראו את דבריו על מעשה בכן אילם מצירפין, העוסק אף הוא בגאווה של הכוהן הגדול מול הענוותנות שאמורה להיות נר לרגליו (בספרו עיונים בעולמו הרוחני של סיפור האגדה, ת"א תשמ"א, עמ' 123-126).

במסכת גיטין" (נז:). הגינונים החיצוניים הם שקסמו לו, והוא ראה בהם ערך עדיף על ערך השלום ואהבת הבריות, שהם הערכים הפנימיים והאמתיים שהוא אמור לייצגם כ"בן אהרון". לכן השיבו לו החכמים בלשון שאמורה הייתה להעמידו על טעותו, בלי לסנוט בו יתר על המידה. נסיים דברינו בדוגמה העוסקת אף היא בייחוס אך מזווית ראייה אחרת. נאמר באבות דרבי נתן (נוסחא א, פרק טז, ד"ה ויש אומרים):⁶

ואל תתמה על יוסף הצדיק שהרי רבי צדוק היה גדול הדור. כשנשבה לרומי נטלתו מטרוניתא אחת ושגרה לו שפחה אחת יפה. כיון שראה אותה נתן עיניו בכותל שלא יראנה והיה יושב ושונה כל הלילה. לשחרית הלכה והקבילה אצל גבירתה. אמרה לה: שווה לי המוות משתנני לאיש הזה. שלחה וקראה לו ואמרה לו מפני מה לא עשית עם אשה זאת כדרך שיעשו בני אדם? אמר לה: ומה אעשה? מכהונה גדולה אני ממשפחה גדולה אני, אמרתי שמא אבוא עליה והרביתי ממזרים בישראל. כיון ששמעה דבריו צוותה עליו ופטרתו בכבוד גדול.

המטרוניתא והשפחה מייצגות את הנורמה החברתית הרומאית, ולא זו אף זו: המטרוניתא סבורה שר' צדוק לא נהג "כדרך שיעשו בני אדם", שהרי עמידה בפיתוי כזה היא ניסיון שהתורה מספרת לנו רק על יוסף הצדיק. אך ר' צדוק מייצג נורמה אחרת: את ציווי התורה על שמירת הייחוס של הכוהן הגדול. לכן הביטוי "צוותה עליו", שמשמעו ציוותה את משרתיה בעניינו, הוא דו-משמעי. היא הבינה את מערכת הציוויים שהכפיף את עצמו אליהם מתוקף קדושת הכוהנים, אף שהם נוגדים את הנורמות של החברה שאליה היא ושפחתה משתייכות. דאגתו לחברה שאליה הוא משתייך והעדפתה על צרכיו האישיים הרשימו אותה, כפי שהתרשמה גם מכנות התמודדותו המוסרית-ערכית, ולכן ציוותה את משרתיה לשלחו לביתו בכבוד גדול.

אחרית דבר:

נמצאנו למדים שהקדושה המלווה את מעמדם הרם של הכוהנים אמנם באה להם מתוקף ייחוסם המשפחתי בלי שהצטרפו לעמול לקבלה, אלא שעליהם לעמול על שמירתה וטיפוחה כל העת. תהליך זה מחייבם להתמודד עם מאבקים נפשיים-מוסריים וחברתיים רבים ומגוונים כדי להיות ראויים לה. אבל אין הם ראויים לכבוד הרם במעמדם בלי להפנים את מטרת שליחותם הקדושה כשליחי הא-ל-ל וכנציגי העם. דרגת הקדושה היא תוצאה של מידת ההצלחה במאבקהם הבלתי פוסקים.

⁶ דוגמה נוספת המתמודדת עם אותו קונפליקט: איכה רבה (וילנא) פרשה א ד"ה מעשה בשני בני צדוק, בניו של גיבור סיפורנו.